

SCHULTHEISZ EMIL: AZ ORVOSTÖRTÉNELEM SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Az orvostörténelem tanulmányozásának többféle indoka van. Eltekintve attól, hogy az orvostörténelem része a művelődéstörténetnek, túlmenően a szorosan vett szakmatörténeten, integráns része a tudománytörténetnek. Szorosan összefügg azonban a köztörténettel, az ún. általános történelemmel is. Nem tagadható a betegségek, járványok, a közegészségügyi helyzet hatása gyakran egyes történelmi személyiségek megbetegedésének – s ezek kapcsán a medicina befolyása a történelmi események – alakulására.

Egy-egy korszakban az orvosok magatartása, eljárásmódja, megnyilatkozása a korszak egész kultúráját tükrözi. Jobban megismerhető egy kultúra, ha tudjuk, hogyan bánnak a beteg emberrel, miként gondolkodtak a betegségekről, mint ahogyan az is jellemző egy társadalomra, mikor és miként szervezte az orvosi ellátást.

Az orvostörténelem tanulmányozásának egyik legfőbb célja a medicina egészének jobb megismerése, az orvosi gondolkodás alakulásának múltbeli, a jelent nem csekély mértékben befolyásoló formáinak, valamint a változó, gyakran mégis változatlan csak más formában újra megjelenő eljárások megismerése, az orvos, az orvostan és az orvosi gyakorlat helyének és a mindenkorban társadalomban betöltött szerepének megértése. Annak tudatossá tétele, hogy milyen hatással voltak ezek a későbbi korok orvosi mentalitására, kutatói és orvosi gyakorlatára. Aki ebből a szemszögből nézi a medicina történetét, az megtanulja értékelni az orvosi gondolkodást, helyére fogja tudni tenni az egyes módszerekbe – manapság főként csak technikai eljárásokba – vetett, gyakran vak hitét.

Korábbi idők orvosi és egészségügyi rendszerei mind hasonlóságukban, mind különbözőségükben tanulságosak a mai orvostudomány és egészségügy számára. Mostani tudásunktól távol eső szisztémákról sem felejtendő el, hogy annak idején működőképesek voltak, feladatuknak nagyobb részt megfeleleltek.

A számunkra szokatlan elméletek és eljárások ugyanakkor a mai medicinánkkal számos, nem jelentéktelen hasonlóságot mutatnak.

Egyik legfontosabb felismerés az orvostörténelem stúdiuma kapcsán az, hogy a problémák zöme a lényegét érintően a medicinában azonos vagy közel azonos volt. Annak tanulmányozása, hogy a múltban mi módon közelítettek a problémák megoldásához, eredménnyel tették-e vagy eredménytelenül, hozzájárul saját nagy kérdéseink jobb megértéséhez.

Az orvostörténelem tanúsága szerint a medicina fejlődésében a változásokat – s ezek a változások nem is olyan ritkán visszaesések – egyfajta kontinuitás kíséri; a ma kérdéseire adott folyamatos válaszokként jelennek meg. A kétségtelen s az utóbbi évszázadban félelmetesen gyors haladás önteltsége és a sajnos ma sem ritka tehetetlenség reménytelensége egyensúlyba kerül.

A modern medicina egésze megértésének egyik nagy akadálya a medicina sokfelé való elágazása, az egymással látszólag össze nem függő részletekben való gazdagsága. Ez szükségképpen vezetett a mai nagyfokú szakosodáshoz, ami viszont az áttekinthetőség nehézségeit tovább kellett hogy fokozza. Ha a részletkérdéseket kialakulásukban, fejlődésükben vizsgáljuk, és történeti rendszerbe foglaljuk, megvilágosodnak azok a gondolatok, melyek a mai helyzet elemzéséhez alapul szolgálhatnak. Világosabbá válik a múltbeli orvosi szemlélet befolyása és hatása a mai orvosi gondolkodásra és a kialakult szituációra. A medicina jelen struktúrájának magyarázatát egyedül a történelmi fejlődés adja.

Az orvostörténelem feladata az is, hogy a jelen problémái iránti érzékenységet fokozza, elgondolkodtassa az orvost mai tudásáról, gondolkodásmódját tudatosabbá tegye. Rávegye az orvost a beteggel való kontaktusának évezredes törvényszerűségeire, világossá tegye az orvosi magatartásformákat.

Ha nem is mennék olyan messzire, hogy Goethével állítsam: „a tudomány története a tudomány maga”, bizonyos, hogy a tudomány története hozzásegít a tudomány megismeréséhez, ahogyan az embriológia magyarázza sok anatómiai, élettani, sőt kórtani jelenség okát.

A medicusnak tudnia kell, hogyan alakult pl. az anatómia az orvostudomány fejlődése kapcsán. Milyen elképzelések és ismeretek uralkodtak e téren Vesaliusig, mint lett az anatómia önálló tudományág, a tiszta morfológia hogyan vált funkcionális anatómiává. Ismernie kell a kémia periodikus győzelmeit, a laboratórium szerepét a múlt század klinikai orvostudományának kialakulásában, mely nélkül nem lenne a mai laboratóriumi diagnosztika. Értennie kell az állandó küzdelmet a terápiás nihilizmus, a lehetséges oki kezelés és a polipragmázia között, lett legyen utóbbi varázslat, oktanul kombinált „modern” gyógyszeres és egyéb látványos, de tudományos alapot nélkülöző kezelés.

Éreznie kell annak a mindig visszatérő elképzelésnek az erejét és tévedését, mely szerint az orvosi ténykedés teljes egészében helyettesítheti a szervezet, a természet gyógyító tényezőit.

Ezeknek az ismereteknek a birtokában fog tudni eligazodni a modern medicinában is megjelenő irányzatok között, meg fogja tudni ragadni a medicina lényeges momentumait.

Az orvostörténelem az egyetlen orvosi diszciplína, amely még megkísérelheti a medicina egészének áttekintését. Az orvostudomány legjellemzőbb vonásainak felrajzolásával képet adhat a medicina egészéről, legalábbis hozzásegít e kép kialakításához.

Kétségtelenül kitűnő szakember, jó orvos lehet valaki az orvostörténelem alapos stúdiuma nélkül is. Ennek ismerete azonban még jobb orvossá teheti. Nem véletlen tehát, hogy olyan kutatók és klinikusok, mint Claude Bernard, Cushing, Behring, Virchow, Pasteur vagy Osler nemcsak érdeklődtek az orvostörténelem iránt, hanem e téren is maradandót alkottak. Billroth, a nagy sebész e vonatkozásban így ír: „A tudományos tevékenységről alkotott elképzelésemben a történelem és kutatás elválaszthatatlanul kapcsolódik össze úgy, hogy az egyik a másik nélkül számomra nem is gondolható el. A modern természettudományos kutatás genetikai metodikája számomra csaknem azonos a történelmivel. Mindarról, amit látunk és hallunk, azt is tudni akarjuk, miként lett, s az adott körülmények között miért kellett úgy lennie, miért nem lehetett másként.”

Jelentős segítséget nyújthat a medicina történelmi szemlélete azokkal az egyoldalú szellemi áramlatokkal szemben is, melyek a már említett, a fejlődéssel együtt járó, de gyakran túlzott specializáció jóformán elkerülhetetlen következményei vagy velejárói. Ezek ellen az egyes szakmák prominens képviselői maguk küzdenek legjobban, ha nem is mindig a legeredményesebben. Fegyver lehet a tudományos tapasztalati alapot egyaránt nélkülöző, de divatos, néhány orvos által kedvelt, következőképpen sok páciens által igényelt – az orvosi számára nem haszon nélküli – diagnosztikus és terápiás eljárásokkal szemben, amilyenek pl. az „íriszdiagnosztika”, a daganatos betegségek „kezelésére” használt, felbukkanásukkal tömeghisztériához vezető csodacseppek, a különféle „erősítőszer”, a manapság nemritkán alkalmazott, a tudomány mezébe öltöztetett, valójában misztikus eljárások az akupunktúrától a magnetoterápiáig, vagy éppenséggel a B12 vitamin roboránsként való alkalmazásáig. A szakmai tudás és az orvosi műveltség hiánya külön-külön is baj, együtt pusztító.

Az emberi szervezet felépítésének és működésének tanulmányozásához tulajdonképpen történeti módszerrel kezdünk hozzá az embriológia segítségével. A beteg aktuális állapotának leírása is egy történeti eljárással, az anamnézis, kórelőzmény felvételével, a kórtörténet lefektetésével kezdődik. Ez nemcsak a diagnózis felállításához szükséges, hanem különösen pl. genetikusan determinált betegségek esetében a prognózis készítésénél sem nélkülözhető.

Ezt a gyakorlatban magától értetődően alkalmazott történeti szemléletet saját szakmánk megismerésénél hajlamosak vagyunk elhanyagolni. Ebből a mellőzésből fakad az a tévhit, hogy minden jó gondolat, hasznos eljárás tegnap vagy ma született. A történeti gondolkodás és ismeret hiánya szüli azt a hamis illúziót is, hogy szakmánk minden nagy problémájának megoldása már csak karnyújtásnyira van. A valódi megértés hiányára utal többek között az a gyakran használt

kifejezés, hogy egy – egyébként valóban hatásos – szer vagy eljárás „csodát művel”. Az atomkor nem egy embere ezek szerint lelke mélyén legalább olyan mágikus univerzumban él, mint ókori elődje, különösen így van egyes embereknél, ha félnek; s ki nem fél, ha beteg.

Történeti perspektívában a medicina elveszíti „csodálatos” sajátosságait. Lenyűgöző marad ugyan és bonyolult, félelmetes és egyben ígéretes, de megérthető fenomén. Akik pedig az orvostörténelemmel szemben gyakran használt ellenérvet emlegetik, mely szerint e diszciplína felesleges, mert „rég, ósdi teóriákkal foglalkozik”, azok elfelejtik vagy nem tudják, hogy a modern medicina gondolatmenete sem független bizonyos filozófiától és tudományos teóriáktól. Részben ezek a tudományos hipotézisek és teóriák lesznek a jövő „ósdi elméletei”.

A modern ember is, akárcsak más korokban élt elődje, főként azt hajlamos látni, amit látni kíván. Ahhoz, hogy valaki alapvetően újat lásson, új szemlélet vagy legalábbis új nézőpont kell. Az orvostörténelemnek egyik haszna éppen az, hogy megvilágítja a teóriák fontos szerepét, akár helyesek, akár nem. Ez a fajta ismeret egyébként ahhoz is hozzásegítheti az orvost, hogy jobban megértse betegeit, akik gyakran valami ősrégi betegségelmélet rabjai. Mégsem ez, vagy az adatokból nyert esetleg újabb gondolati stimulus gyakorlati haszna az, ami diszciplínánk jelentőségét növeli.

Köztudott, a betegség nem egyszerűen az egészség hiánya, nemcsak az egyén testi vagy lelki kóros állapota. Hogy az ember megbetegszik-e vagy sem, hogy miképpen és milyen eredménnyel gyógyítható, azt a szociális tényezők, társadalmi viszonyok, képzettség, foglalkozás – ami társadalmi helyzetének része – gazdasági körülmények, politika és a kor egész kultúrája együttesen határozza meg. Az orvostörténelem ezt a nem szigorúan vett orvostudományi háttérrel is tárgyalja, így olyan összefüggésekre mutat rá, melyek nélkül a egészség–betegség fogalma nem lenne helyesen értelmezhető.

Az orvos tudvalevően nemcsak az orvostudománnyal, nemcsak „betegségekkel”, megzavart anyagcserével, daganatokkal, operálandó elváltozásokkal, fertőző betegségekkel stb. foglalkozik, hanem a beteg emberrel, sőt a megelőzés jegyében egyre inkább és egyre többet az egészséges emberrel. A velük való foglalkozáshoz a tisztán technikai–orvostudományi képzettség nem elég. Szükség van társadalomtudományi ismeretekre, humán műveltségre, ami az emberi természet mélyebb megértéséhez vezet.

Az orvosképhez hozzátartozik a morális és specifikus etikai értékek elsajátítása. Bizonyos értékek változása, mások állandósága, azt is mondhatnók változtathatatlansága ugyancsak az orvosi élet és gyakorlat történetében figyelhető meg legjobban.

Hippokratész, Semmelweis, Korányi és mások élete és munkássága tanulságul szolgál, és mindig erkölcsi erő forrása marad.

Megnehezíti az orvostörténelemnek mint tanulandó tudományágnak az elfogadtatását az a körülmény, ami egyben művelésének indoka is, hogy a szükséges szakmai ismeretek egyre rövidebb idő alatt duplázódnak meg. Éppen az orvostudományban tapasztalható az aktuális, a jelenben zajló folyamatok nem csekély részénél azok „történetisége”. Egy belorvosi kézikönyv pl., mely sok tekintetben és számos adatában már megjelenése pillanatában elavult, mutatja a tegnapot, és már hirdeti is a következő esztendőre megjelenendő kiegészítést, a tudomány legújabb és következő állomását. Másrészt tény, hogy aki a szűkebb szakmai irodalommal aktívan foglalkozik, publikál, közlései kapcsán legfeljebb 10–15 évesnél nem régebbi cikkekre hivatkozhat. Ami ennél régibb, „csak” történeti bevezetesként szolgálhat. E bevezetés nélkül azonban nem mindig lesz érthető a közlemény. Egyetlen orvostörténelmi könyv, – legyen az többkötetes monográfia, terjedelmes vagy rövid áttekintést nyújtani kívánó tankönyv – sem lehet igazán teljes. Még kevésbé törekedhet erre egy olyan segédkönyv, amely a felsőoktatási intézmények hallgatóihoz és az érdeklődő szakemberekhez szól. Ez a tény egyben az arányokat is meghatározza, különösen azzal, hogy egyes fejezetek hangsúlya nagyobb; jelen esetben azoké, melyek a magyar orvostörténelem egyes korszakait bővebben tárgyalják.

Miután az orvos feladata az ember szolgálata, az orvostörténelemnek is – bár indirekt módon a medicinában való még jobb elmélyülés, nagyobb és jobb megértés révén – az orvoslást kell szolgálnia.